

Személyiségzavarok diagnosztikája (SCID-II., Young Séma Kérdőív)

Semmelweis Egyetem ÁOK
Klinikai és mentálhigiéniai
szakpszichológus képzés II. évfolyam

Kiss Zsófia
SE ÁOK Klinikai Pszichológiai Tanszék
2014. október 3.

SCID-II: Strukturált klinikai interjú DSM-IV II-es tengelyén található személyiségzavarok felmérésére (First et al., 1997)

Magyar adaptáció: Szádóczy Erika, Unoka Zsolt, Rózsa Sándor (2004)

**13-féle személyiségzavar feltérképezésére szolgál:
elkerülő, dependens, kényszeres, passzív-agresszív, depresszív, paranoid, szkizotip, szkizoid, hisztrionikus, nárcisztikus, borderline, antiszociális, MNO**

Személyiségzavarok jellemzői

Az élmény és a viselkedés olyan tartós mintája, mely jelentősen eltér a személyes kultúra elvárásaitól. Legalább 2 területen:

- **Kognitív funkciók** (önmaga, mások, események észlelése, értelmezése)
- **Affektivitás** (érzelmi válasz mértéke, intenzitása, labilitása, adekvát volta)
- **Interperszonális kapcsolatok**
- **Impulzuskontroll**

A tartós minta rugalmatlan és pervazív, kezdete serdülőkor, szenvedést okoz, nem magyarázható jobban más mentális zavar vagy pszichoaktív szer jelenlétével. (Kivéve másodlagos pl. organikus)

A személyiségzavarok felosztása

● A. Különc csoport

- **Paranoid** (bizalmatlan, gyanakvó, sértődékeny, nincs humora, féltékeny)
- **Szkizoid** (kapcsolatokat kerüli, közönyös, hűvös, távolságtartó, magányos, fantáziál)
- **Szkizotíp** (megközelíthetetlen, hűvös, szokatlan v. bizarr megjelenés, gondolkodás és magatartás, bizalmatlan)

● B. Dramatikus csoport

- **Antiszociális** (felelőtlen, empátiahiány, büntudatra képtelen, gyermekkorban már van jele)
- **Borderline** (impulzív, elhagyástól fél, érzelmi labilitás, szuicid viselkedés, üresség, identitászavar)
- **Hisztrionikus** (teátrális viselkedés és beszéd, feltűnési vágy, felfokozott, de gyorsan változó érzelmek, befolyásolható, csábító)
- **Narcisztikus**: csodálatot és különleges bánásmódot vár el, empátia alacsony, irigy, önző)

- **C. Szorongó csoport**

- **Elkerülő** (visszahúzódó kerüli a társas kapcsolatokat, feltétlen szeretetet vár el, zárkózott, kritikától retteg)
- **Dependens** (állandó támogatást vár, önállótlan, egyedülléttől fél, alárendelő, „társfüggő”)
- **Kényszeres** (merev, makacs, lelkiismeretes, fukar, körülményes, perfekcionista)

Személyiségzavar MNO

Kevert személyiségzavarok: több típus tüneteit is mutatják, de egyik sem elég markáns.

Egyéb (pl. depresszív, passzív-agresszív)

SCID-II: Strukturált klinikai interjú DSM-IV II-es tengelyén található személyiségzavarok felmérésére (First et al., 1997)

Magyar adaptáció: Szádóczky Erika, Unoka Zsolt, Rózsa Sándor (2004)

Jellemzői

- Strukturált diagnosztikai interjú
- 13-féle személyiségzavart térképez fel: elkerülő, dependens, kényszeres, passzív-agresszív, depresszív, paranoid, szkizotip, szkizoid, hisztrionikus, nárcisztikus, borderline, antiszociális, MNO)
- A személyiségzavarok kategoriális (van vagy nincs) és dimenzionális (személyiségzavarok kritériumainak száma alapján) értékelést is lehetővé tesz

Alkalmazási területek

1. Meghatározott pszichés betegségekben szenvedők személyiségjellemzőinek vizsgálata
2. Személyiségzavar-szemponitú szűrés alapellátásban
3. Személyiségzavarok mérőmódszereinek összehasonlítása

Felvétel, értékelés 1.

- Rövid áttekintés a v.sz. **általános viselkedésének, társas kapcsolatainak és önreflexióra** való képességének felmérésére (pl. hogyan jellemezné magát, mit gondol, milyenek látják mások, kik a legfontosabbak számára, hogyan jön ki velük, stb.)
 - Felvételét többnyire **SCID** (DSM I. tengelyén megjelenő pszichiátriai kórképek) vagy erre vonatkozó klinikai interjú előzi meg.
 - Érdeemes a **SCID-II önjellemző Személyiségkérdőívvel** kezdeni 119 kérdés (I/N) – a klinikus ez esetben az interjú során csak azokra a kérdésekre fog kitérni, amikre a v.sz. igennel válaszolt. Kb. 20 perc.
- A „nem”-mel jelölt válaszok 1-es kódot (nem jellemző), a többi a kikérdezés alapján 2: (küszöbalatti) vagy 3: (fennáll, igaz) kódot kap.
- (Pl. Ön azt mondta, hogy „fél új dolgokat kipróbálni”. Kifejtené ezt bővebben? Mondana néhány példát? Amiatt van, mert fél, hogy zavarba ejtik?)
- 3-as kód kritériumai:** Az adott jellemző kóros (normáltól eltér), hosszantartó (utóbbi 5 évben gyakran megjelenik, fiatal felnőttkori kezdet), mindent átható (élet több területén pl. otthon, munkahelyen stb. jelentkezik).

Felvétel, értékelés 2.

Minden személyiségzavar-típusnál meghatározott számú 3-as kód (vagyis jellemző tünet) megléte esetén adható meg a diagnózis, éppen úgy, mint a DSM-IV ill. BNO-10 szerint:

(Pl. Elkerülő: 4, Szkizotipias: 5, Hisztrionikus 5)

Előfordul, hogy egy adott kritériumot több item vizsgál!

Nem- mel jelölt itemekre 2 esetben mégis rákérdezzük!

- Ha feltételezhető, hogy az adott tünet vagy viselkedés jellemző a v.sz.-re
- Ha csak egyetlen 3-as kód hiányzik a adott személyiségzavar diagnosztizálásához.

SCID-II interjú a Személyiségkérdőív nélkül is alkalmazható, pl., ha csak kevés számú és meghatározott személyiségzavarra vagyunk kíváncsiak – csak az ezekre vonatkozó kérdéseket kérdezzük végig.

1. példa

„Kerülte azokat a munkákat vagy feladatokat, melyekben sok emberrel kellett érintkeznie?”

„Kerüli az emberekkel való kapcsolatokat, hacsak nem biztos abban, hogy kedvelni fogják Önt?”

„Általában csöndes, hallgatag, amikor új emberekkel találkozik?”

„Fél új dolgokat kipróbálni?”

-
-
-

7 –ből legalább 4 jellemző 3-as kódot kap: ????

2. Példa

„Gyakran gondot okoz Önnek befejezni egy munkát, mivel sok időt tölt azzal, hogy minden tökéletesen jó legyen?”

„Nehezen dob ki dolgokat, mert úgy gondolja, hogy valamikor talán még jól jöhetnek?”

„Nehezen költ pénzt saját magára, még akkor is, amikor van elég pénze?”

„Gyakran annyira biztos a saját igazában, hogy nem számít, mások mit mondanak?”

„Mondták már Önnek mások, hogy makacs vagy merev?”

.

.

8-ból legalább 4 jellemző 3-as kódot kap: ???? Személyiségzavar

(Előfordul, hogy egy adott jellemzőt több item vizsgál, de csak egyszer adunk kódot!)

3. példa

„Gyakran alakul a kapcsolata szélsőségesen az Ön számára fontos személyekkel?”

„Gyakran cselekszik felindultságból?”

„Sokszor változott meg hirtelen a hangulata?”

„Gyakran érzi magát kiüresedettnek?”

„Előfordul, hogy megüt másokat, illetve tör-zúz, mikor feldühödik?”

9-ből legalább 5 jellemző 3-as kódot kap - ????
személyiségzavar

Young Séma Kérdőív (Young, J. E., 1998., ford.: Unoka Zs., 2004.)

Jellemzői:

- Korai maladaptív sémák mérésére szolgál
- Önjellemző papír-ceruza teszt
- 244 itemből áll, nincsenek fordított itemek
- 19 maladaptív sémát vizsgál, melyek 5 magasabb szintű sématarományba sorolhatók
- 6 pontos skálán kell értékelni az egyes állításokat (1: Egyáltalán nem igaz rám - 6: Tökéletesen igaz rám)

Értékelés

- Az egyes sémák pontértékének átlaga alapján sémaprofil
- Nagyobb jelentőségű sémák (3 vagy több állításnál magas pontszám)
- Egyes sémáknál kapott pontszám
- (ld. Young Séma Kérdőív Értékelő táblázat in: Perczel Forintos et al., 2012., 204. oldal)

Korai maladaptív sémák jellemzői

Definíció (Young, 1990, 1999 in: Young et al., 2010., 21. o.):

Olyan önsorsrontó érzelmi és kognitív mintázatok, melyek a korai fejlődés során kezdenek kialakulni és egész életünk során ismétlődnek.

(A maladaptív viselkedés nem része a sémának, a viselkedés a sémára adott reakció.)

Jellemzők:

- Kiterjedt, pervazív motívum vagy mintázat
- Emlékekből, érzelmekből, kogníciókból és testi érzésekből áll
- Az egyénre magára és másokkal való kapcsolataira vonatkozik
- Gyermekkorban vagy serdülőkorban alakult ki
- Az egész életen át finomodik
- Jelentős mértékben diszfunkcionális

Korai maladaptív sémák kialakulása

A sémák a gyermekkorban betöltetlen alapvető érzelmi szükségletekből alakulnak ki az alábbi négy tényező következtében:

1. Szükségletek toxikus be nem töltése
2. Traumatizáció vagy viktimizáció
3. Elkényeztetés vagy túlzott engedékenység
4. Jelentős személyekkel szembeni szelektív identifikáció vagy internalizáció

Kielégítetlen alapvető szükségletek és maladaptív sémák összefüggése

Alapvető érzelmi szükségletek	Sématartományok
1. Biztonságos kötődés (biztonságra, stabilitásra, gondoskodásra és elfogadásra való igény)	I. Elszakítottság és elutasítás
2. Autonómia, kompetencia és az én-azonosság érzése	II. Károsodott autonómia és teljesítőképeség
3. Reális keretek és önkontroll	III. Károsodott határok
4. A jogos igények és érzelmek kifejezésének szabadsága	IV. Kóros másokra irányultság
5. Spontaneitás és játék	V. Aggályosság és gátlás

Maladaptív sémák fennmaradása

A sémák megszilárdulásának 3 fő mechanizmusa:

1. Kognitív torzítások

→ Téves helyzetértelmezés (sémáknak megfelelő információk eltúlzása, azokkal ellentétes bagatellizálása)

2. **Önsorsrontó viselkedésminták** (tudattalanul olyan helyzeteket és kapcsolatokat választ és tart fenn, melyek erősítik a sémákat)

3. **Maladaptív megküzdési stílusok**

I. Elszakítottság és elutasítottság sématartomány

Akiknél az ide tartozó sémák aktívak, nem képesek biztonságos kötődésre

Eredetük, kialakulásukban szerepet játszó tényezők:

- Instabil családi viszonyok (elhagyatottság-instabilitás séma)
- Abuzív hozzátartozók (bizalmatlanság-abúzus séma)
- Rideg szülői magatartás (érzelmi depriváció- érzelemmegvonás séma)
- Megszégyenítés (csökkentértékűség-szégyen séma)
- A család izolálódása a környezettől (társas izoláció-elidegenedettség séma)

Traumatikus gyermekkor

Felnőttként: egyik öndestruktív kapcsolat a másik után, valódi intim kapcsolatok kerülése.

1. Érzelmi depriváció-érzelemmegvonás séma (Ed: Emotional deprivation, 1-9)

A személy azt feltételezi, hogy nem kap megfelelő érzelmi támogatást környezetétől. 3 formája: a támogatás, az együttérzés és a védelem megvonása.

„Többnyire nem volt senkim, akihez tanácsért vagy érzelmi támogatásért fordulhattam volna.”

2. Elhagyatottság-instabilitás séma (Ab: Abandonment, 10-27)

Érzelmi kapcsolatait instabilnak éli meg, mert a számára fontos embereket kiszámíthatatlannak, megbízhatatlannak tartja.

„Úgy tűnik, az életemben legfontosabb szerepet játszó emberek mindig jönnek és mennek.”

3. Bizalmatlanság-abúzus séma (Ma: Mistrust-abuse, 28-44)

Azt feltételezi, hogy szándékosan ki fogják használni, megalázzák, bántják.

„Csak idő kérdése, mielőtt valaki elárul.”

4. Társas izoláció-elidegenedettség séma (Si: Social isolation, 45-54)

Úgy érzi, különbözik a többi embertől, nem tartozik egyetlen közösséghez, csoporthoz sem.

„Nem tartozom sehová, magamnak való vagyok.

5. Csökkentértékűség-szégyen séma (Ds: Defectiveness-shame, 55-69)

Azt feltételezi magáról, hogy alsóbbrendű, értéktelen, és ha valaki megismerné őt, elfordulna tőle a hibái miatt.

„Alapvetően hibás és tökéletlen vagyok.”

6. Társas elutasítottság séma (Su: Social undesirability, 70-78)

Azt feltételezi, hogy nem szívesen fogadnák be mások a társaságukba, mert nem vonzó, ill. társas készségei nem megfelelőek.

„Az emberek nem akarják, hogy a körükhöz tartozzam.”

II. Károsodott autonómia és teljesítőkéesség sématautomány

Akiknél az ide tartozó sémák aktívak, azok azt feltételezik, hogy nem képesek leválni családjukról, és önállóan élni, ill. a külvilág is meg akarja ebben akadályozni őket.

Eredete:

Túlzott mértékű óvó szülői magatartás vagy nagyfokú elhanyagolás

7. Kudarca ítétség séma (Fa: Failure to achieve: 79-87)

Meg van győződve arról, hogy kudarcot vallott, buta, ügyetlen és a jövőben is kudarcra van ítélve.

„A legtöbb ember nálam többre képes a munka és a teljesítmény terén.”

8. Dependencia-inkompetencia séma (Di: Dependence-incompetence, 88-102)

Azt hiszi, mások jelentős segítsége nélkül képtelen mindennapi kötelezettségeit megfelelően ellátni.

„Nem hiszem, hogy egyedül is jól elboldogulnék.”

9. Sérülékenység-veszélyeztetettség séma (Vh: Vulnerability to harm, 103-116)

Túlzottan fél, hogy bármikor katasztrófa történhet (pl. betegség, baleset), mellyel nem tud megbirkózni.

„Félek, hogy megtámadnak.”

10. Összefonódottság-éretlenség séma (Em: Enmeshment-undeveloped self, 117-127)

Túlzott érzelmi közelség és bevonódás, mely az önállóság rovására megy.

Gyakori annak hiedelme, hogy az összefonódott személyek egyike képtelen a boldogulásra a másik állandó támogatása nélkül. Gyakran üresnek, céltalannak, akár létezésében is bizonytalannak érzi magát.

„Gyakran érzem, hogy a szüleim rajtam keresztül élnek – nincs saját, külön életem.”

III. Károsodott határok sématartomány

Hiányosak a belső korlátok az önfegyelem, a másokkal szembeni felelősség vagy a hosszú távú célok tekintetében. Nehéz számukra a másokkal való együttműködés, mások jogainak tiszteletbe tartása ill. reális célok kitűzése és elérése.

Eredete:

Túlzott engedékenység, elkényeztetés, iránymutatás hiánya. Felnőtt korokban önzők, képtelenek a vágyaik késleltetésére és a szabályok betartására.

11. Feljogosítottság-grandiozitás séma (Et: Entitlement, 180-190)

Meggyőződése, hogy felsőbbrendű, különleges jogok illetik meg, bármit megtehet.
Követelőző, uralni akarja a helyzeteket, empátiára képtelen.

„Nagyon ingerült leszek, ha valaki nem teljesíti a kérésemet.”

12. Elégtelen önkontroll-önfegyelem séma (Is: Insufficient self-control, 191-205)

Alacsony frusztrációs szint, elégtelen önkontroll, fáradozás és felelősség kerülése.

„Semmi sem tudok sokáig odafigyelni.”

IV. Kóros másokra irányultság sématautomány

Túlzott igazodás mások szükségleteihez és saját igények háttérbe szorítása a szeretet, elismerés, a kapcsolat fenntartása ill. a büntetés elkerülése miatt. Saját haragjuknak többnyire nincsenek tudatában.

Eredete:

Feltételekhez kötött elfogadás, a szülők kívánságai és érzelmi igényei érvényesültek a gyermeké helyett.

13. Behódolás séma (Sb: Subjugation, 128-137)

A kontroll és irányítás átadása a harag, bosszú vagy elhagyás elkerülése érdekében. Túlzott együttműködés, a felgyülemlett düh passzív-agresszív viselkedésben, dühkitörésben, pszichoszomatikus panaszokban vagy szerhasználatban nyilvánulhat meg. Két fő formája: vágyak feladása és érzelmek (düh) elnyomása.

„Nagyon odafigyelek, hogy eleget tegyek mások kívánságának, hogy ne utasítsanak el.”

14. Önfeláldozás séma (Sc: Self-sacrifice, 138-154)

Mások szükségleteit helyezi előtérbe saját vágyai rovására, nehogy fájdalmat okozzon másoknak, vagy önzősége miatt büntudata legyen.

„Mindig is én voltam az, aki mindenki mást meghallgatott.”

15. Elismerés-hajszolás séma (As: Approval seeking, 206-219)

Túlzott törekvés mások figyelmére, elfogadására, helyeslésére, ami a valódi önérzet kifejlődésének rovására megy. Önbecsülése mások reakcióitól, nem pedig saját értékrendjétől függ.

„Önbecsülésem elsősorban azon múlik, hogy mások milyennek tartanak.”

V. Aggályosság és gátlás sémateremtő

A személy túlzott hangsúlyt fektet a spontán érzések, impulzusok elnyomására. Merev belső szabályoknak, teljesítményelvárásoknak és etikai normáknak próbál megfelelni, miközben lemond a boldogságról, önkifejezésről, szoros kapcsolatokról, vagy akár az egészségről.

Eredete:

Szigorú, követelő, büntető családi háttér, ahol a kötelességen, teljesítményen, szabálykövetésen, hibák elkerülésén van a hangsúly az öröm és ellazultság helyett.

16. Negativizmus-pesszimizmus séma (Np: Negativism, pessimism, 220-230)

Az élet negatív aspektusaira fókuszál, azt várja, hogy a dolgok végül rosszra fordulnak, a potenciális negatív következményeket eltúlozza, míg az élet pozitív, optimista aspektusait ignorálja.

„Még ha jól is mennek a dolgok, azt érzem, hogy ez csak átmeneti.”

17. Érzelmi gátoltság séma (Ei: Emotional inhibition, 155-163)

Gátlás alatt áll a spontán cselekvés, kommunikáció és érzések kifejezése a szégyen, mások rosszallása, vagy saját impulzusok feletti kontrollvesztés elkerülésének érdekében. A gátoltság 4 fő területet érint: 1. harag és agresszió g., 2. pozitív érzelmek kifejezésének g., 3. saját sérülékenység tagadása, 4. racionalitás túlzott hangsúlyozása

„Szégyellem kifejezni az érzéseimet mások előtt.”

18. Könyörtelen mércék/Hiperkritikusság séma (Us: Unrelenting standards, 164-179)

Hiperkritikus másokkal és magával. Nagyon magas belsővé vált mércéknek próbál megfelelni, hogy a kritikát és megszégyenülést elkerülje. Állandó nyomás alatt érzi magát, lazításra, öröme képtelen. Tipikus megnyilvánulási formái: 1. perfekcionizmus, 2. merev szabályok, „kell”-állítások, 3. idővel és teljesítménnyel való állandó foglalkozás.

„Minden feladatomat teljesítenem kell.”

19. Büntető készenlét séma (Pu: Punitivness, 231-244)

Meggyőződése, hogy aki hibázik, azt szigorúan meg kell büntetni.

Nehezebb megbocsátani másoknak vagy magának. Nem képes empátikusan gondolkodni, vagy enyhítő körülményeket figyelembe venni.

„Gyakran eszembe jutnak az általam elkövetett hibák és dühös leszek magamra.”

Jellemző maladaptív sémák személyiségzavarokban I.

Schmidt, 1995 (korrelációs vizsgálat)

- Bizalmatlanság-abúzus séma – paranoid személyiségzavar
- Dependencia-inkompetencia – dependens személyiségzavar
- Elégtelen önkontroll-önfegyelem – borderline személyiségzavar
- Könnyörtelen mércék – kényszeres személyiségzavar

Carine, 1997 (diszkriminancia analízis)

Sémák jelenléte a személyiségzavart 83%-ban előre jelezte és elkülönítette a személyiségzavaros és a kontroll csoportot.

Borderline személyiségzavar (Young, 2010): Elhagyatottság-instabilitás, Bizalmatlanság-abúzus, Érzelmi depriváció-érzelemmegvonás, Csökkentértékűség-szégyen, Elégtelen önkontroll-önfegyelem, Behódolás, Büntető készenlét

Jellemző maladaptív sémák személyiségzavarokban II.

Nárcisztikus személyiségzavar (Young, 2010)

Érzelmi depriváció-érzelemmegvonás, Csökkentértékűség-szégyen,
Feljogosítottság-grandiozitás

A Young Séma Kérdőíven jellegzetes profil:

- **magas érték: Feljogosítottság, Könyörtelen mércék, Elégtelen önkontroll-önfegyelem**
- **Többi sémán alacsony érték.** Nincsenek tudatában a központi Érzelmi depriváció és Csökkentértékűség sémáiknak, sem a többi séma (pl. Bizalmatlanság-abúzus, Társas izoláció, Kudarca ítéltesség, Elégtelen önkontroll, Behódolás, Elismerés hajszolás, Büntető készenlét) működésének.

Irodalom:

BNO-10 Zsebkönyv DSM-IV meghatározásokkal, Animula, Budapest, 1998.

First, M. B. et al. (2004): SCID-II Kézikönyv, OS Hungary Teszfejlesztő, Szeged

Perczel Forintos D. et al. (szerk): Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában, Semmelweis, Budapest, 2012.

Tringer L. (1999): A pszichiátia tankönyve. Semmelweis Kiadó, Budapest

Unoka Zs.: Személyiségzavarok sématerápiája In.: Perczel Forintos D., Mórotz K. (szerk.): Kognitív viselkedésterápia, Medicina, Budapest, 2005, 691- 737. p.

Young, J. E. et al.: Sématerápia – Gyakorlati kézikönyv, VIKOTE, Budapest, 2010.

Köszönöm a figyelmet!